
М.Г. ЖУЛИНСЬКИЙ

**ВІДДІЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ,
МОВИ ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Установи Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, очолюваного академіком М.Г. Жулинським, спрямовують свої зусилля на розв'язання пріоритетних завдань наукового забезпечення національно-культурного відродження України, вивчення фундаментальних і прикладних проблем розвитку мови, комп'ютерної лінгвістики, літератури, мистецтва, етнології, традиційно-побутової культури, об'єктивне витлумачення різних етапів розвитку української духовної культури в минулому та її нинішнього стану на початку ХХІ ст.

Плідним і різноманітним є доробок академічних літературознавців у дослідженні проблем історії української літератури та сучасного літературного процесу, естетики і теорії літератури, закономірностей розвитку світової літератури, у вивченні та виданні творчої спадщини класиків української літератури. Він свідчить про поглиблення методології і суттєве розширення діапазону літературознавчих студій. Принципове значення має розгортання нових наукових напрямів, пов'язаних із розширенням сфери філологічних досліджень і входженням України до світового науково-культурного контексту: застосування новітніх методологій вивчення української літератури як етнокультурного явища в контексті європейської та світової культур; уведення до наукового обігу маловідомих дотепер текстів і

документальних матеріалів; вивчення літератур і культури національних меншин, української діаспори.

Провідна в Україні академічна літературознавча установа — **Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України**, який 2011 р. відзначив своє 85-річчя, працює під керівництвом академіка НАН України М.Г. Жулинського над реалізацією наукових проектів загальнонаціонального наукового та культурного значення. Завершено академічне видання літературної частини (6 томів) Повного зібрання творів Т.Г. Шевченка у 12 томах. На виконання Указів Президента України й відповідних рішень Уряду підготовлено до друку фундаментальну «Шевченківську енциклопедію» в 6 томах (два з яких уже побачили світ, решту буде опубліковано до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка). Завершується робота над «Історією української літератури» у 12 томах (перші два томи вийдуть друком до кінця 2013 р., решта — упродовж 2014–2015 рр.). Протягом 2012–2013 рр. видано 3 книги завершального, 5-го тому «Історії української культури», вихід 4-ї книги цього тому заплановано на кінець 2013 р. Основними завданнями Інституту є підготовка фундаментальних досліджень теоретико- й історико-літературного плану, а також підручників, навчальних посібників, енциклопедій, бібліографічної та іншої довідкової літературознавчої літератури, збирання, належне збереження та опрацювання рукописної спадщини українських письменників.

В Інституті сформувалися й активно працюють визнані наукові школи з шевченкознавства (д.філол.н. В.Л. Смілянська), текстології (к.філол.н. С.А. Гальченко та к.філол.н. Г.М. Бурлака), компаративістики (акад. Д.С. Наливайко), давньої української літератури (чл.-кор. М.М. Сулима), новітньої української літератури (акад. М.Г. Жулинський), теорії літератури (чл.-кор. Т.І. Гундорова).

Праці вчених Інституту, видані в останні роки, здобули широке визнання наукової громадськості не лише в Україні, а й за її межами. Так, монографії Д.В. Стуса «Василь Стус. Життя як творчість» і О.Є. Пахльовської «Ave, Europa!» удостоєно Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка; Повне зібрання творів Григорія Сковороди — премії НАН України ім. І.Я. Франка; праці І.В. Арндаренко «По дорозі й назустріч», Н.І. Гаврилюк «Український поліметричний вірш», Н.М. Сквіри «Проблеми поезики другого тому «Мертвих душ» Миколи Гоголя» здобули премії НАН України для молодих учених. Низку видань Інституту відзначено на представницьких загальнонаціональних і міжнародних книжкових форумах, зокрема, альбом «Володимир Винниченко — художник», «Бібліотека Івана Франка: науковий опис: у 4 т. Т. 1», колективна монографія «Національні варіанти літературної компаративістики», «Антологія сучасної компаративістики», «Історія української культури» у 5 томах (т. 5, кн. 1 та 2), праці академіків М.Г. Жулинського «Він знав, як багато важить слово» й «Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури», В.Г. Дончика «Українська література: творці і твори» та Д.С. Наливайка «Доля української літератури — доля України: монологи й полілоги», «Компаративістика й історія літератури», чл.-кор. Т.І. Гундорової «Проявлення Слова: дискурсія раннього українського модернізму», науковий збірник «Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка», семитомник творів Миколи Гоголя українською мовою та ін. Широкого розголосу в європейському філологічному просторі набули ви-

дання Інституту, здійснені за кордоном: «Н. Гоголь. Афоризми. Изречения. Сентенции» (СПб.: Пушкинский Дом), два томи класики давньої української літератури «На горах Киевских» та «Жемчужина причудливой формы», видані у Москві.

Вагомою є участь учених Інституту в підготовці та проведенні важливих міжнародних конференцій, у координації й безпосередній реалізації фундаментальних проєктів, які виконуються спільно із зарубіжними науковими центрами. У цьому напрямі активно діють створені в Інституті Центр германістики, Центр американських літературних студій в Україні, Центр досліджень літератури, мови і культури Японії, Китаю та Кореї.

Інститут був головним організатором міжнародних Шевченківських конференцій, матеріали яких виходили окремими томами. У контексті підготовки до визначного ювілею від дня народження Т.Г. Шевченка започатковано видання з присвятою «200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка присвячується» («Повернені шевченківські раритети», «Альбом Тараса Шевченка 1845 року» та багато інших).

Особливе місце в діяльності Інституту належить відділу рукописних фондів і текстології, який зберігає й опрацьовує найбільшу в Україні колекцію рукописів Т.Г. Шевченка, письменників-класиків та інших матеріалів з історії української літератури нового часу (понад 100 тис. одиниць зберігання). Нові перспективи в цій роботі постають у зв'язку зі спорудженням у Києві великого сучасного архівосховища для зберігання рукописної спадщини класиків української літератури — Шевченківського дому.

Провідною в західному регіоні України літературознавчою установою є **Інститут Івана Франка НАН України**, створений відповідно до постанови Президії НАН України від 13.04.2011 № 114 на базі Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка з метою забезпечення найсприятливіших організаційних умов для розвитку фундаментальних і прикладних досліджень у галузях академічного франкознавства,

української літератури ХІХ–ХХІ ст. в Україні й діаспорі та еміграційної літератури в загальноукраїнському та світовому контексті, а також полоністики, германістики й порівняльного літературознавства.

Одним із пріоритетних напрямів досліджень новоствореного Інституту, який працює під керівництвом д.філол.н. Є.К. Нахліка, є поглиблене вивчення й видання літературної та наукової спадщини І.Я. Франка. Лише впродовж останнього п'ятиріччя було видано додаткові, 51–54 томи до Зібрання творів І.Я. Франка у 50 томах та «Показчик купюр», цілий ряд ґрунтовних індивідуальних новаторських монографій з франкознавства та з історії української літератури ХІХ–ХХІ ст. в Україні та діаспорі.

Нині науковці Інституту працюють над фундаментальним проектом — «Іван Франко: Літературна енциклопедія» у 5 томах, який виконується згідно з Указом Президента України від 27.08.2006 № 727 «Про заходи щодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка» і за матеріалами якого вже видано 2 колективні монографії: «Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка (Ейдологічні нариси)» та «Стереометрія тексту: Студії над поетичними творами Івана Франка». Спільно з Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, який здійснює науково-методичне керівництво новоствореною установою, започатковано фундаментальний збірник «Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації», у першому випуску якого («Огляди, статті, твори, листування, спогади, бібліографія», 2011) використано також матеріали енциклопедичних статей.

Активно розвиваються в Інституті й кулішознавство та шевченкознавство (зокрема, опубліковано фундаментальні праці Є.К. Нахліка «Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель» у 2 томах та біографічне дослідження «Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша: Документально-біографічна студія», а також у співавторстві з О.М. Нахлік монографію «Пантелеймон Куліш між Параскою Глібо-

вою та Горпиною Николаєвою: біографічно-культурологічне дослідження; з додатком невідомого листування»). Вагомим внеском у розвиток компаративістики стали праці Є.К. Нахліка «Доля — Los — Судьба: Шевченко і польські та російські романтики» (2003) та «Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики» (2010).

Успішно почав працювати нещодавно створений в Інституті сектор літературної критики, співробітники якого видали збірник «Критика прози: статті та есеї», працю І.В. Лучука «Мистецтво поетичне: хрестоматія української літературної критики й есеїстики про поезію» та збірник його наукових праць «Цебер амброзії: письменницька критика».

Провідні позиції серед академічних мовознавчих установ посідає очолюваний академіком В.Г. Складенком **Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України**, заснований 1930 р. Це багатопрофільна установа, в якій розробляють теоретичні питання загального мовознавства, здійснюють різноаспектне вивчення слов'янських, германських, романських і балтійських мов, а також мов, які побутують в Україні.

Дослідження науковців Інституту зосереджено на п'ятьох важливих для розвитку мовознавства напрямах, у межах яких формуються теоретичні засади розв'язання різноманітних лінгвістичних завдань, створюється підґрунтя для написання нових мовознавчих підручників і навчальних посібників. Основними результатами наукових пошуків у галузі порівняльно-історичного дослідження слов'янських мов стало розроблення питань походження, розвитку та функціонування мов східних, західних і південних слов'ян, зіставне вивчення слов'янських мов у фонетичному, морфологічному, синтаксичному та словотвірному аспектах. Проводяться також порівняльно-історичні, лексикологічні, етимологічні й акцентологічні дослідження української та інших слов'янських мов (академіки В.Г. Складенко, Г.П. Півторак). Актуальними в діяльності установи

залишаються зіставні дослідження близькоспоріднених української й російської мов. Унікальним є порівняльне дослідження романських, германських, балтійських та слов'янських мов.

Результатом розроблення теоретичних питань мовознавства, поглибленого вивчення проблем соціолінгвістики, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики стала поява фундаментальних праць, присвячених опису сучасного стану розвитку української мови, аналізу зв'язку між нею і національним менталітетом, формуванню засад національної мовної політики. До таких праць належить монографія чл.-кор. О.Б. Ткаченка «Українська мова і мовне життя світу». Вагомим результатом досліджень колективу вчених Інституту є завершення роботи над «Етимологічним словником української мови» у 7 томах — фундаментальною працею світового рівня, яка є найповнішим виданням такого типу на теренах слов'янського мовознавства.

Велике значення для розвитку української мови, утвердження її позицій як державної мають дослідження очолюваного д.філол.н. П.Ю. Гриценком **Інституту української мови НАН України**, який створено 1991 р. на базі україністичних відділів Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні. Основними напрямками діяльності колективу Інституту є різнопланове вивчення української мови в її літературному та діалектному виявах на сучасному етапі розвитку та в минулому. Діахронним дослідженням української мови охоплено історичні процеси її формування та зміни від пізньопраслов'янського періоду (VI ст. н. е.) до сьогодні. Ці ідеї реалізовано у виданнях серії «Пам'ятки України» — «Євсевієве Євангеліє 1283 р.» (2001), «Пересопницьке Євангеліє 1551–1561: Дослідження. Транслітерований текст» (2001), «Акти Житомирського Гродського уряду 1590 р.» (2004), «Добрилове Євангеліє 1164 року» (2012) та науковому опрацюванні проблем історії словотвору української мови у відділі історії української мови на чолі з чл.-кор. В.В. Німчуком. Важливи-

ми для пізнання структури літературної мови, формування її норм є теоретико-граматичні пошуки в семантико-функціональному, когнітивному аспектах, створення граматичних словників (відділ граматики української мови, завідувач — д.філол.н. К.Г. Городенська), підготовка довідників з культури мови, що ґрунтуються на глибокому вивченні мовної практики суспільства (відділ стилістики та культури мови, завідувач — чл.-кор. С.Я. Єрмоленко).

Розбудова й утвердження української літературної мови, зокрема, у сфері науки, актуалізували підготовку термінологічних словників різних галузей знань та посилення теорії термінознавства, створення низки загальномовних тлумачних і перекладних словників: «Російсько-український словник наукової термінології» (1994–1998), «Українсько-російський словник наукової термінології» (2004), «Фразеологічний словник української мови» (у 2 кн., 1993), «Словник синонімів української мови» (у 2 т., 1999), «Російсько-український словник» (2003), «Українсько-російський словник» (2004), «Російсько-український словник» (у 4 т., 2011–2014), «Словник української мови» (2012) (відділ лексикології та лексикографії, завідувач — к.філол.н. І.С. Гнатюк).

Велике значення мають студії про зв'язок, диференціацію носіїв мови за віком, професією, соціальною належністю з особливостями структури, функціонування мови. Не втрачає актуальності традиційна проблема розмежування сфер функціонування української мови як державної та інших мов, зокрема російської, кримськотатарської, болгарської, румунської та ін., які функціонують в Україні (відділ соціолінгвістики, завідувач — д.філол.н. С.О. Соколова).

Українську діалектну мову в її внутрішній диференціації та міжслов'янських зв'язках вивчають, зокрема, у межах міжнародного наукового проекту «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас» (тт. 1–14; видання продовжується); підготовлено серію монографій, збірників діалектних текстів, регіональних словників (відділ діалектології,

завідувач — д.філол.н. П.Ю. Гриценко). Упродовж 2002–2013 рр. опубліковано 11 щорічників «Студії з ономастики та етимології» (відділ ономастики, завідувач — д.філол.н. В.П. Шульгач).

Дослідження української літературної мови у сфері науки посилює увагу до практики укладання тлумачних та перекладних термінологічних словників різних галузей знань. Було видано «Російсько-український словник наукової термінології» у 3 книгах — «Суспільні науки» (1994), «Біологія. Хімія. Медицина» (1996), «Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос» (1998); «Українсько-російський словник наукової термінології» (2004); «Словник української біологічної термінології» (2012).

Значну увагу приділяють розробленню теорії термінознавства — вивченню природи терміна, закономірностей його творення, структури, семантики, шляхів поповнення терміносистем, їх систематизації та нормалізації; прогнозуванню тенденцій подальшого розвитку національного термінознавства (відділ наукової термінології, завідувач — д.філол.н. В.Л. Іващенко).

Неабияке значення має виявлення й аналіз чинників впливу динаміки сучасного українського суспільства на систему і структуру української мови в зіставленні з аналогічними явищами в інших споріднених і неспоріднених мовах, з'ясування тенденцій системних і структурних змін за період функціонування української мови в статусі мови незалежної Української держави. Тривають дослідження цих явищ, і часткові результати вже оприлюднено в колективній монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (2008), у «Грамматичному словнику української мови: Словозміна» (2011) (відділ структурно-математичної лінгвістики, завідувач — д.філол.н. Є.А. Карпіловська).

Інститут видає низку періодичних видань, серед яких наукові та науково-популярні часописи — «Українська мова», «Лексикографічний бюлетень», «Культура слова», «Студії з ономастики та етимології», «Терміноло-

гічний вісник». Окрім того, впродовж останніх років в Інституті започатковано нові видавничі серії «Студії з українського мовознавства», «Не все спілива рікою часу...» та «Бібліотека української ономастики».

Організований у 1991 р. **Український мовно-інформаційний фонд НАН України**, який очолює академік В.А. Широков, за роки свого існування перетворився на головний науковий центр України в галузі прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій. Дослідження і розробки Фонду спрямовані на розвиток Національної словникової бази України, створення і впровадження інтелектуальних комп'ютерних засобів опрацювання природної мови. Під керівництвом В.А. Широкова створено сучасну теорію лексикографічних систем, яка надає далекосяжне узагальнення поняття словника і поєднує в собі властивості таких інформаційно-лінгвістичних об'єктів, як моделі даних і знань та логіко-лінгвістичні числення.

Застосування зазначеної теорії дозволило сформулювати концепцію створення та видання серії українських словників нового покоління — «Словники України», в якій уже видано понад 70 словникових праць, як паперових, так і електронних. Серед останніх слід відзначити унікальну інтегровану лексикографічну систему на лазерних дисках «Словники України» (реєстр останньої версії — 4.1, понад 258 тис. одиниць; автори: В.А. Широков, О.Г. Рабулець, К.М. Якименко, І.В. Шевченко, Н.М. Сидорчук), яка здобула визнання наукової і освітянської громадськості, працівників видавництва, засобів масової інформації, а також інших користувачів. Мережевий варіант цієї системи «Словники України онлайн», розгорнутий на сайті «Українського лінгвістичного порталу» (<http://ulif.org.ua>), також створеного у Фонді для вільного доступу користувачів, на сьогодні є найбільшим українським словником у світі й користується великою популярністю. В Українському мовно-інформаційному фонді НАН України розроблено також концепцію і створено технологію побудови так званих віртуальних систем професійної

взаємодії в лінгвістиці — віртуальних лексикографічних лабораторій (ВЛЛ), застосування яких надає реальну можливість створення сучасного інтегрованого лексикографічного простору України (В.А. Широков, М.М. Пещак, О.Г. Рабулець, К.М. Якименко, І.В. Шевченко, Н.М. Сидорчук, І.В. Остапова, Т.П. Любченко, В.В. Манако, Л.Л. Шевченко, В.В. Чумак, Т.О. Грязнухіна, Г.М. Ярун, Н.М. Заїка, Ю.В. Леонтьев). За цією методикою здійснюється переведення в цифрову форму паперової словникової спадщини України і світу, розробляються методи й технології парсингу словників, тобто автоматичної конверсії текстів словників до сучасних електронних лексикографічних баз даних. Зокрема, уже здійснено парсинг академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах, на базі чого було створено і введено в експлуатацію ВЛЛ «Словник української мови», сформовано лексикографічну базу даних нового академічного тлумачного «Словника української мови» у 20 томах, перші три томи якого вже вийшли друком у 2010–2012 рр., а також парсинг «Етимологічного словника української мови» й відповідну ВЛЛ (останні дві праці виконано у творчій співдружності з Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України). Застосування зазначеної методології й технології дало змогу за короткий час створити й низку інших віртуальних лексикографічних лабораторій, у тому числі ВЛЛ «Словарь русского языка» (В.А. Широков, О.Г. Рабулець, К.М. Якименко, І.В. Остапова, Н.М. Сидорчук спільно з Інститутом російської мови ім. В.В. Виноградова РАН) та ВЛЛ «Словарь турецкого языка» (К.В. Широков, О.Г. Рабулець, К.М. Якименко).

У Фонді ведуться значні наукові дослідження та розроблення комп'ютерних граматики різних мов світу. Зокрема, тут створено граматичні словозмінні класифікації української мови (І.В. Шевченко, В.А. Широков), російської та німецької мов (Т.П. Любченко) та турецької мови (К.В. Широков), на основі чого створено відповідні віртуальні граматичні лексикографічні лабораторії. У галузі

слов'янської комп'ютерної лексикографії розроблено Інтегровану ВЛЛ «MONDILEX», яка поєднує 30 окремих двомовних ВЛЛ для болгарської, польської, російської, словацької, словенської та української мов (роботу виконано в рамках проекту Сьомої рамкової програми наукових досліджень ЄС «Conceptual Modelling of Networking of Centres for High-quality Research in Slavic Lexicography and their Digital Resources»). У галузі електронної термінографії створено українсько-російський та українсько-російсько-англійський словники зварювальної термінології на лазерних дисках (спільно з Інститутом електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України), а також разом із Грузинським мовно-інформаційним фондом та Національним технічним університетом Грузії — паперовий та електронний варіанти шестимовного словника металургійних термінів (мови: англійська, німецька, французька, грузинська, російська та українська). Останню працю відзначено Національною премією Грузії в галузі науки та мистецтва за 2012 рік. На основі зазначених робіт створено віртуальні термінографічні лабораторії зі зварювання та механіки.

Праці Фонду в галузі комп'ютерної лексикографії надають потужні методи й уможливають реальну перспективу інтеграції лексикографічних ресурсів України і світу. Їх узагальнено в монографіях: В.А. Широков «Інформаційна теорія лексикографічних систем» (1998), В.А. Широков «Феноменологія лексикографічних систем» (2004); О.Г. Рабулець, Н.М. Сухарина, В.А. Широков, К.С. Якименко «Дієслово в лексикографічній системі» (2004), В.А. Широков «Елементи лексикографії» (2005) та В.А. Широков «Комп'ютерна лексикографія» (2011), які разом дають повний виклад теорії лексикографічних систем та її застосувань.

Важливою віхою в роботі Фонду стало створення в порядку творчої ініціативи та впровадження нової інформаційно-комп'ютерної технології мовознавчого дослідження, а саме Українського національного лінгвістичного корпусу (УНЛК). Зазначену тему

висвітлено у фундаментальній колективній монографії: В.А. Широков, О.В. Бугаков, Т.О. Грязнухіна та ін. «Корпусна лінгвістика» (2005), де викладено огляд сучасної корпусної лінгвістики, докладно висвітлено лінгвістичні й системотехнічні засади побудови лінгвістичних корпусів, а також подано численні застосування УНЛК у проведенні мовознавчих досліджень та виконанні лексикографічної роботи. УНЛК виявився першим (і, фактично, досі єдиним) промислово діючим лінгвістичним корпусом в Україні. Налічуючи нині понад 110 млн слововживань, він слугує надійною базою для укладання лексикографічних праць, насамперед «Словника української мови» у 20 томах. У 2011 р. було забезпечено інтеграцію лінгвістичного ресурсу «УНЛК» до структури суперкомп'ютера СКІТ-1 Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України.

Серед перспективних робіт Фонду особливе місце посідає теорія семантичних станів, розроблена академіком В.А. Широковим для врахування та формалізації численних і різних за своїм характером неоднозначностей, які функціонують у мовній системі. Витоки цієї теорії сягають праць великого російського математика А.М. Колмогорова, який спільно з В.А. Успенським та А.А. Залізником зробив спробу застосувати поняття стану мовної одиниці для формалізації російської граматики. В.А. Широков узагальнив і розвинув ці ідеї, що зумовило формулювання досить загальної концептуальної схеми опису граматики та семантики природних мов. Подальша формалізація й узагальнення цих підходів мають на меті формулювання загальної теорії лексикографічних середовищ та інтелектуальних лексикографічних агентів — концептуальної основи комп'ютерної лінгвістики майбутнього.

До мовознавчих установ Відділення належить також **Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України**, створений чл.-кор. В.В. Акуленком на базі академічної Кафедри іноземних мов і очолюваний нині к.філол.н. В.Я. Жалаєм. Центр поєднує мовну підготовку аспірантів уста-

нов НАН України з оригінальними дослідженнями в галузі романо-германського мовознавства, теорії і практики перекладу.

Окремим великим напрямом у науковій діяльності установ Відділення є народознавчі студії, дослідження в галузі етнології, фольклористики, народного і професійного мистецтва. Виконано результативні дослідження фундаментальних проблем етнокультури та професійного мистецтва українців і народів світу. Напрацьовано нові методологічні підходи до оцінювання історичних явищ і тенденцій, сучасних етнокультурних процесів, особливостей розвитку культури й мистецтва в умовах глобалізації.

Дослідження багатопрофільного **Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України**, який у 2011 р. відзначив своє 90-річчя, охоплюють пріоритетні наукові напрями студювання народної і професійної культури: історії і теорії професійного мистецтва та народної творчості; історико-етнографічне вивчення культури й етнічної історії українського народу; етнокультури та мистецтва зарубіжних країн. До структури Інституту входять відділи образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва, театрознавства та культурології, кіномистецтва, фольклористики, мистецтва та народної творчості зарубіжних країн, музикознавства, етномузикології та Український етнологічний центр.

Упродовж останнього десятиліття вченими Інституту, очолюваного академіком НАН України Г.А.Скрипник, створено та видано серію фундаментальних узагальнюючих праць: дві книги четвертого тому 5-томної «Історії української культури», присвячені добі національного відродження ХІХ — поч. ХХ ст., «Історію українського мистецтва» у 5 томах, «Історію декоративного мистецтва України» у 5 томах, «Історію українського театру» (т. 2), «Історію української музики» (тт. 1, 2, 5), «Етнічну та етнокультурну історію України» у 3 томах, «Українську музичну енциклопедію» у 3 томах, «Українські народні думи» (тт. 1, 2), «Т. Шевченко. Повне зібрання творів у 12 томах. Мистецька спадщина» (тт. 7–12).

Згідно з Державною програмою розвитку культури на базі Інституту створено Центр досліджень нематеріальної культури та Етнологічний центр, триває суцільне фольклорно-етнографічне обстеження всіх регіонів України й формування Електронної бази даних з етнокультури українців та національних меншин, здійснюються дослідження етнокультури українського порубіжжя. У межах державних програм охорони та вивчення і збереження культурної спадщини проводиться робота зі складання «Державного реєстру творів нематеріальної культурної спадщини», розпочато переведення на сучасні цифрові носії фонозаписів зразків пісенної творчості, що зберігаються у фондах наукової установи. Впродовж останнього десятиліття створено серії періодичних видань мистецтвознавчого та народознавчого напрямів: «Наукові студії ІМФЕ», «Наукові записки МАУ», «Матеріали до української етнології», «Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії». В рамках серії «Етнографічна спадщина» перевидано багатотомні праці видатних вітчизняних народознавців П. Чубинського, Хв. Вовка, М. Костомарова, Ф. Колесси, К. Квітки, К. Грушевської, О. Зілинського, В. Кравченка та ін.

Комплексні дослідження проблем традиційної й сучасної культури українців, етнології, історії українського професійного мистецтва та його місця в загальноєвропейському контексті, народного ужиткового і сакрального мистецтва, фольклору здійснює також **Інститут народознавства НАН України** у Львові, створений 1992 р. на базі Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського (директор — акад. С.П. Павлюк). До складу Інституту входять відділи історичної етнології, етнології сучасності, фольклористики, мистецтвознавства, народного мистецтва, за участю яких лише впродовж останніх років опубліковано такі фундаментальні праці: «Етногенеза українців: спроба теоретичної реконструкції» (акад. С.П. Павлюк), «Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури» (д.мист.

В.А. Овсійчук), «Двадцять століття в українському фольклорі» (д.філол.н. Р.Ф. Кирчів), «Походження імен та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких божеств» (д.філол.н. М.Л. Худаш), «Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат. Культурно-традиційний аспект» (д.і.н. Я.М. Тарас), «Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Частина I: Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України)» (д.мист. О.І. Никорак) та ін. Окрім того, підготовлено до друку фундаментальну колективну працю «Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат». Поряд з цим істотно розширено проблемно-тематичний діапазон досліджень Інституту завдяки студіям з теоретичної етнології, зокрема — української націоналістики, етнолінгвістики, урбаністики.

Провідними науковими напрямками Інституту на найближчі роки є започатковані фундаментальні дослідження етнокультурних процесів на порубіжних територіях Української держави та колишніх етнічних українських землях, а також перспективна програма дослідження соціального середовища українських трудових мігрантів, що охоплює аналіз стосунків трудових мігрантів між собою та з іноетнічними соціальними структурами, вивчення розвитку самоорганізації українців за кордоном, дослідження широкого спектру питань на полі соціальних стосунків українських трудових мігрантів у країнах перебування. Значну увагу буде приділено координації досліджень з етнології, фольклористики та мистецтвознавства між вітчизняними і зарубіжними вченими.

Як окремий підрозділ до складу Інституту входить Музей етнографії та художнього промислу, у багатющих фондах якого зберігається близько 90 тис. експонатів: унікальні колекції меблів, годинників, порцеляни, кераміки, художнього скла, вишивки. Видано фундаментальну працю «Скарби Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України» (акад. С.П. Павлюк, к.і.н. Р.П. Чмелик).

Загалом проблематика Інституту виходить за межі західного регіону України, свідченням чого є, зокрема, масштабні етнографічні дослідження зони Чорнобильського Полісся, здійснені у другій половині 90-х рр. ХХ ст.

У смт Опішня Полтавської обл. працює ще одна народознавча установа НАН України — Відділення керамології Інституту народознавства, якою від часу створення (2003 р.) керує д.і.н. О.М. Пошивайло. Упродовж нетривалого часу ця академічна установа по праву стала провідним в Україні центром дослідження українського й світового гончарства. Зусиллями учених установи завершено процес організаційного структурування української керамології; сформовано окрему наукову школу української керамології; розроблено основоположні теоретичні питання (предмет і завдання української керамології, керамологічні джерела, основи збереження гончарної спадщини, методи керамологічних студій тощо), розроблено положення про атрибуцію в Україні глиняних виробів; сформовано науковий термінологічний апарат зазначених досліджень. Оpubліковано низку ґрунтовних наукових праць, в яких уперше досліджено динаміку української гончарної лексики, історію формування гончарних родів і династій в Україні, гончарства Слобідської України й племен скіфського часу Дніпровського лісостепового Лівобережжя; еволюцію декору глиняних виробів Лівобережної України на початку доби заліза (IX–I ст. до н.е.); технологію й звичаї ремонту глиняного посуду; випалювальні споруди Лівобережної України X–XVIII ст.; роль глиняних виробів у культурі харчування населення України XIX — початку ХХІ ст. і глини та глиняних виробів — у народній медицині й лікувальній практиці українців. Уперше у світовій практиці здійснено порівняльний аналіз традиційного гончарства України, країн Центральної, Південно-Східної та Східної Європи в аспектах міфології, космогонії, семантики і семіотики, досліджено діяльність провідних гончарних шкіл доби Розстріляного Відродження та роль гончарства у збереженні національної ідентичності в Україні;

започатковано історіографічні студії з проблематики української керамології, українську керамологічну біографістику. Науковці проводять польові археологічні, етнографічні й лінгвістичні експедиції в різних регіонах держави; формують Національний інформаційний банк даних про вітчизняне гончарство.

Незважаючи на нечислений склад учених, Відділення керамології здійснює активну видавничу діяльність. Регулярно випускаються єдині на всьому пострадянському просторі фахові керамологічні періодичні видання: «Український керамологічний журнал» (з 2001 р.), наукові щорічники «Українська керамологія» (з 2001 р.) та «Бібліографія українського гончарства» (з 2000 р.). Започатковано видавничі академічні керамологічні серії: «Славетні гончарі України», «Українська академічна керамологія», «Гончарні школи України», «Українські керамологічні студії», «Українська керамологічна біографістика», «Україна гончарна», «Гончарна спадщина України XVII–XX століть» та ін. Розроблено концепцію й розпочато реалізацію унікальних науково-видавничих проєктів «Гончарна спадщина України XVII–XX століть» у 70 книгах й «Таїна правічного мовчання глини: феномен гончарства у красному письменстві України» у 3 книгах.

В останні роки вчені Відділення керамології започаткували підготовку національного біобібліографічного словника «Українські керамологи», фундаментальної багатотомної енциклопедії «Українське гончарство» та «Національного словника українських гончарів», проведення національних і міжнародних керамологічних семінарів, конференцій та симпозіумів. Розроблено навчальні програми й запроваджено викладання курсу керамології в початкових мистецьких школах України та на історичних факультетах окремих університетів. Створено власний веб-сайт (www.ceramics-inst.gov.ua) Відділення керамології.

Окреме місце серед установ Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України посідає очолювана чл.-кор. Р.П. Радішевським **Міжнародна школа україністики**

НАН України, створена 1990 р. з ініціативи Міжнародної асоціації українців як науковий центр, що розгортає співпрацю в галузі україністики для широкого кола молодих науковців, аспірантів та студентів як в Україні, так і за її межами. Школа розв'язує науково-методичні проблеми викладання української мови та українознавчих дисциплін для іноземців, видає «Студії з україністики», проводить стажування в Україні зарубіжних спеціалістів і студентів, щороку організовує на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка літні школи для слухачів із країн Європи та Америки.

Тривала стратегія діяльності установ Відділення літератури, мови та мистецтвознавства

НАН України полягає у нерозривному поєднанні фундаментальних наукових розробок, спрямованих на дослідження і розв'язання актуальних проблем у галузі теорії та історії національної духовної культури, з масштабною видавничою та культурно-просвітницькою роботою, що має на меті надати ефективне наукове забезпечення національно-культурному відродженню України, зміцнити позиції української мови і культури, створити умови для розвитку мов і культур етнічних меншин в Україні. Найвідповідальніше завдання цієї роботи — інтеграція культурної спадщини минулого в духовне життя сучасного урбанізованого суспільства, збереження його етнокультури в умовах глобалізації.